

Πειραματικό Λύκειο Αναβρύτων Τουρνά Χαρινέλα.

Μάθημα: Φιλοσοφία Θεωρητικής κατεύθυνσης, Β Λυκείου.

Κεφάλαιο 3 Τι είναι γνώση και πώς την αποκτούμε

Στόχοι: Με τη διδασκαλία του κεφαλαίου ο/η μαθητής/τρια πρέπει:

Να συνειδητοποιήσει τη συμβολή των σκεπτικιστικών αποριών ως κινήτρων “δράσης” στη διαδικασία απόκτησης γνώσης.

Να επισημανθούν ιδιαίτερα οι φιλοσοφικές καταβολές του σκεπτικισμού, που τα επιχειρήματα του συγγενεύουν και προϋποθέτουν τα επιχειρήματα του Ηράκλειτου και των σοφιστών

Να εξοικειωθεί και ν’ αφομοιώσει βασικές φιλοσοφικές έννοιες, που τις συναντά κανείς συχνά στον ευρύτερο χώρο του στοχασμού, όπως την έννοια του δογματισμού, του σκεπτικισμού, με όρους του σκεπτικισμού, όπως π.χ. *ισοσθένεια, αληθοφάνεια, εποχή, τρόποι, αφασία, αταραξία, φαινόμενο, ον* και να οριοθετήσει τη γλωσσικά νόμιμη χρήση ή αντίστροφα, την «κατάχρηση» του όρου «γνωρίζω». Να γνωρίσει τι σημαίνουν οι διάφορες μορφές σκεπτικισμού και με βάση ποιο κριτήριο έχουν κατηγοροποιηθεί.

Να κατανοήσει ότι, παρ’ ότι ο σκεπτικισμός ως γνωσιολογικό σύστημα θεωρεί ανέφικτη την απόκτηση κάποιας **γενικά ισχύουσας αλήθειας**, εντούτοις αποτελεί αφετηρία γόνιμης κριτικής και ανταλλαγής επιχειρημάτων.

Να εκφράσει τις δικές του/της σκεπτικιστικές αμφιβολίες για το πώς πραγματικά είναι ο κόσμος και πώς μας φαίνεται πως είναι.

Να προβληματιστεί σχετικά με την (ανα)ζήτηση κριτηρίων και στέρεων θεμελιών βάσει των οποίων κάποιες εντυπώσεις και σκέψεις μπορούν να χαρακτηριστούν ως αξιόπιστες, προκειμένου να υπερνικηθούν οι υπερβολικές σκεπτικιστικές αμφιβολίες.

Μέθοδος: Ερμηνευτική προσέγγιση: Πρώτο στάδιο αποτελεί ο εντοπισμός των βασικών ιδεολογικών¹ στοιχείων των φιλοσοφικών κειμένων ώστε να γίνει αποτελεσματική η ανάγνωσή τους.

Δεύτερο στάδιο ερμηνευτικής πορείας είναι η ανασύνθεση της ζωής στα ελληνιστικά χρόνια

Τρίτο στάδιο είναι αυτό της δημιουργικής αναβίωσης, αξιολόγησης και ερμηνείας των πνευματικών κινήματων του παρελθόντος, όπως αυτό του σκεπτικισμού και ο εντοπισμός εκείνων των ζωντανών «σπερμάτων», που μπορούν να χρησιμεύσουν σήμερα για την απελευθέρωση από τον «δογματισμό» της εποχής μας.

Εξωτερική μορφή διδασκαλίας: ενεργητική ανάγνωση φιλοσοφικών κειμένων (πρωτογενών και ερμηνευτικών: Σέξτου Εμπειρικού, *Πυρρώνειαι Υποτυπώσεις*, βιβλίο, I, κεφάλαιο 14, βιβλίο μαθητή σελ. 66, A. Long, *Η ελληνιστική φιλοσοφία, Στωικοί, Επικούρειοι, Σκεπτικοί*, μτφρ. Σ. Δημόπουλος, Μ. Δραγώνα- Μονάχου, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1987, σελ. 137 και 139 και ό.π., I, 135-136 και ποίημα του Μπέρτολτ Μπρεχτ *Εγκώμιο στην αμφιβολία*, βιβλίο καθηγητή σελ. 41 και 44²

¹ Α. Σύνολο πεποιθήσεων, αρχές ηθικές, κοινωνικές, φιλοσοφικές που εμπνέουν τις ενέργειες μας β. ο τρόπος με τον οποίο μια κοινωνική ομάδα αντιλαμβάνεται την πραγματικότητα, φυσική και κοινωνική, μέσα από τη διαρκή καθημερινή χρησιμοποίησή της για την παραγωγή των αγαθών που της είναι απαραίτητα

² «Ο όγδοος τρόπος στηρίζεται στη σχετικότητα. Σύμφωνα με αυτόν, συμπεραίνουμε ότι αφού όλα είναι σχετικά, θα αναστείλουμε την κρίση μας γύρω από τι είναι τα πράγματα κατά τρόπο απόλυτο και στην ίδια τη φύση τους. Αλλά πρέπει να ξέρουμε ότι εδώ, όπως και αλλού, χρησιμοποιούμε το “είναι” αντί του “φαίνεται”, υποδηλώνοντας τούτο, ότι δηλαδή “όλα φαίνονται σχετικά”. Αυτό το λέμε με δύο σημασίες, πρώτα πρώτα σχετικά με αυτό που κρίνει (“το κρίνον”), (γιατί το εξωτερικό αντικείμενο που κρίνεται

Εσωτερική μορφή διδασκαλίας: διδακτική αρχή της βιωματικότητας

Διδακτικό σχέδιασμα: Βλέποντας κάθε φιλοσοφία μέσα στον δικό της κόσμο, που έκφρασή του ακριβώς αποτελεί, την κατανοούμε ιστορικά με μια διαλεκτική πλοκή τριών κύριων παραγόντων: του φιλοσοφικού έργου, του μελετητή-αναγνώστη (εν προκειμένω του καθηγητή και των μαθητών του) και της κοινωνικής και πολιτιστικής πραγματικότητας. Έτσι μπορούμε να απομακρυνθούμε από τη συνηθισμένη ιδέα της φιλοσοφίας σαν παρακαταθήκης αληθειών. Οι φιλοσοφίες που παρουσιάστηκαν στην ιστορία δεν είναι αληθινές ή λαθεμένες, παρά ζωντανές (ακόμα) ή νεκρές. Η κριτικοερμηνευτική φιλοσοφική εργασία δεν μπορεί να προϋποθέτει απόλυτα κριτήρια και μέτρα. αφού τα φιλοσοφικά κείμενα παρουσιάζονται με τα ερμηνευτικά εργαλεία και τα κριτήρια των μελετητών στο πολιτιστικό παρόν.

φαίνεται σε σχέση με αυτό που κρίνει), έπειτα σχετικά με όσα συνυπολογίζονται, όπως λ.χ. το δεξιό σε σχέση με το αριστερό. Το ότι **όλα είναι σχετικά** το λογαριάσαμε και προηγουμένως. Λ.χ. με βάση αναφοράς αυτό που κρίνει (το “κρίνον”), το κάθε πράγμα φαίνεται σχετικό, ανάλογα με το συγκεκριμένο ζώο, με το συγκεκριμένο άνθρωπο, με τη συγκεκριμένη αίσθηση και με την ειδική περίπτωση. Με βάση αναφοράς όσα συνυπολογίζονται, το κάθε πράγμα φαίνεται σχετικό ανάλογα με τη συγκεκριμένη ανάμειξη, με το συγκεκριμένο τρόπο, με το συγκεκριμένο συνδυασμό και την ποσότητα και τη θέση». (Σέξτος Εμπειρικός, *Πυρρώνιοι Υποτυπώσεις*, I, 135-136)

Αξιολόγηση Μπορεί να δοθεί για μελέτη στους μαθητές το ποίημα του Bertholt Brecht *Εγκώμιο στην αμφιβολία*, προκειμένου να προσδιορίσουν τις απόψεις που διατυπώνει ο ποιητής για την αμφιβολία, τα είδη αμφιβολίας που παρουσιάζονται εκεί και να **συζητηθεί τότε ωφελεί και τότε βλάπτει ο σκεπτικισμός κατά τον Μπρεχτ:**

«Ευλογημένη να 'ναι η αμφιβολία! Σας συμβουλεύω να τιμάτε / χαρούμενα και προσεχτικά εκείνον / που το λόγο σας εξετάζει σαν κάλπικη μονέδα! / Άμποτε να 'σαστε συνετοί και να μη / δίνετε το λόγο σας με σιγουριά πολλή./[...]

Α, όμορφο που 'ναι το κούνημα του κεφαλιού / για τις “ατράνταχτες” αλήθειες! / [...] Μα απ' όλες τις αμφιβολίες ομορφότερη είναι σαν οι φοβισμένοι / αδύναμοι σηκώνουν το κεφάλι και / παύουν να πιστεύουν / στων τυράννων τη δύναμη.

Α, με πόσο κόπο καταχτήθηκε κείνο το σοφό αξίωμα! / Πόσες θυσίες κόστισε! / Πόσο δύσκολο στάθηκε να βρεθεί / πως τα πράγματα ήταν έτσι κι όχι αλλιώς! / Με στεναγμό ανακούφισης το 'γραψε ένας άνθρωπος μια μέρα στις Γνώσης το βιβλίο. / Καιρό πολύ έμεινε χαραγμένο εκεί μέσα και γενιές ολόκληρες / ζήσαν μαζί του, το 'βλεπαν σαν αλήθεια αιώνια. / Μα κάποτε μια υποψία μπορεί να γεννηθεί, γιατί μια καινούρια εμπειρία / τραντάζει το ατράνταχτο αξίωμα. Ξυπνάει η αμφιβολία. / Και μιαν άλλη μέρα ένας άλλος άνθρωπος στοχαστικά σβήνει απ' το βιβλίο της / Γνώσης / το αξίωμα με μια μονοκοντυλιά. / [...]

Να κι οι αστόχαστοι που ποτέ δεν αμφιβάλλουν. / Η χώνεψή τους είναι άβογη, κι η κρίση τους αλάθευτη. / Δεν πιστεύουν στα γεγονότα, πιστεύουν μόνο στον εαυτό τους. / Αν χρειαστεί / πρέπει αυτούς τα γεγονότα να πιστέψουν. Είναι απέραντα / υπομονετικοί – με τον εαυτό τους. Τα επιχειρήματα / τα ακούνε με αυτί σπιούνου.

Στους αστόχαστους που ποτέ δεν αμφιβάλλουν, / συνταιριάζουν οι στοχαστικοί που ποτέ δεν δρούνε. / Τούτοι αμφιβάλλουν όχι για να πάρουν μια απόφαση, αλλά, / για να μην πάρουν απόφαση καμιά. Τα κεφάλια τους τα χρησιμοποιούν μόνο για να / τα κουνάνε. Με σκοτισμένο πρόσωπο / ειδοποιούν τους επιβάτες των караβιών που βουλιάζουν, πως το νερό είναι επικίνδυνο. / Κάτω απ' του δημίου το μπαλτά / αναρωτιούνται αν δεν είναι άνθρωπος κι αυτός. / Μουρμουρίζουν σκεφτικά / πως “το θέμα δεν έχει ξεκαθαριστεί ακόμα”, και πηγαίνουν να πέσουν. / Μοναδική τους δράση ο δισταγμός. / Αγαπητή τους φράση: “Δεν είναι ακόμη ώριμο για συζήτηση”

Γι' αυτό αν πιστεύεις την αμφιβολία / μην παίνεψεις / την αμφιβολία που καταντάει απελπισία! / Τι ωφελεί η αμφιβολία εκείνον / που δεν μπορεί ν' αποφασίσει; / Μπορεί να πράξει λάθος / όποιος δε γυρεύει πολλούς λόγους για να δράσει. / Μα όποιος πάρα πολλούς γυρεύει / μένει άπραγος την ώρα του κινδύνου».

Κριτήριο της σκεπτικής αγωγής είναι το *φαινόμενο*³. Η ζήτηση των Σκεπτικών, από την *απορία*⁴, την *αφασία*⁵ και την αοριστία ως την αναίρεση και επίσχεση⁶ του αντικείμενου, καθίσταται μια ολοκληρωτική ερμηνεία με τον *εφεκτικό*⁷ χαρακτήρα της *επιτηδευμένης αντίρρησης*, κυρίως όμως της υποκριτικής. Η *Σκέμις* είναι παραληρηματική και ιδιοφυώς υποκριτική. Είναι μια απόκριση με «ύφος», η υπόκριση των Σκεπτικών στους αντιπάλους ομοτέχνους: ένα φιλοσοφικό «θέατρο» μάλλον, παρά ένα ρητορικό διάβημα: είναι ένα προσωπίο της ύπαρξης. Οραματίζεται να φωτίσει τους *αμυδρούς* λόγους και συνεπώς να θεραπεύσει, ακόμα και να βελτιώσει ανθρωπολογικά το σκεπτόμενο υποκείμενο, προφυλάσσοντάς το από μια *ανθρωπολογική πλάνη*.

Ανασύνθεση των ερωτημάτων και των απαντήσεων του σκεπτικισμού: Το βασικό ερώτημα είναι: Είναι δυνατή η γνώση; *Είναι δυνατή η απόλυτα έγκυρη γνώση*; Είναι η *εποχή* της κρίσης –λυδία λίθος του σκεπτικισμού–συνέπεια της γνωστικής μας αδυναμίας ή της σύγχυσης που κυριαρχεί στο αντικείμενο; Είναι μεθοδολογική *φρόνηση* ή οντολογική αδυνατότητα; Και στην πρώτη περίπτωση, ο έλεγχος της γνώσης βασίζεται μονάχα στη διαπίστωση των λαθών της αίσθησης, ενώ στη δεύτερη σε μια κριτική της ίδιας της έλλογης ικανότητας.

Σημασιολογικές διευκρινίσεις: Ο δογματικός διέπεται από επιστημολογική αισιοδοξία. «Δογματικοί είναι όσοι διατυπώνουν την άποψη ότι τα πράγματα μπορούν να γίνουν κατανοητά» Διογένης Λαέρτιος. Υπάρχει μια βασική για τη γνωσιολογία σημασία της λέξης «δογματισμός», την οποία για πρώτη φορά χρησιμοποιούσε ο Καντ για να

³ Τα φαινόμενα, είναι, 'όπως ήδη είχε υπογραμμίσει ο Πρωταγόρας, ό,τι φαίνεται *σε μας*, άρα είναι σχετικά με το υποκείμενο που τα αντιλαμβάνεται. Αλλά ενώ ο Πρωταγόρας συμπέρανε απ' αυτό την αλήθεια των αντιφάσεων (επειδή π.χ. το μέλι, που φαίνεται γλυκό στον υγιή, φαίνεται πικρό στον ασθενή, άρα είναι γλυκό και πικρό συνάμα), ο Πύρρων από τις ίδιες προκειμένες βγάζει το συμπέρασμα ότι η αλήθεια είναι απρόσιτη και ότι η αληθινή φύση των πραγμάτων είναι *άδηλη*: αυτό για τον Πύρωνα αποδείχνει ότι η αλήθεια είναι τοποθετημένη επέκεινα της επίφασης των φαινομένων, η οποία δεν την «φανερώνει» ποτέ εξ ολοκλήρου.

⁴ Η νέα Ακαδημία προσέγγιζε τον σκεπτικισμό στο όνομα της διαλεκτικής. Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε από τον Πλάτωνα στους διαλόγους, ιδιαίτερα στους αποκαλούμενους «απορητικούς», είχε προσδώσει κύρος στην ιδέα ότι το ουσιώδες έργο της φιλοσοφίας συνίσταται στο να «πραγματεύεται τα υπέρ και τα κατά του κάθε ζητήματος», όπως θα πει ο Κικέρων επαινώντας γι' αυτό την Ακαδημία. (Tuscul.II, 3,9). Έτσι όμως παραγνωρίζονταν ότι στον Πλάτωνα αυτό δεν ήταν παρά μια έμμεση μέθοδος με σκοπό να ανυψώσει την ψυχή στην εποπτεία του νοητού.

⁵ Καμιά διαβεβαίωση, φιλοσοφική ή επιστημονική, δεν πρέπει να γίνεται δεκτή, γιατί δεν είναι έγκυρη και αντικειμενική. Επομένως, οι φιλοσοφικές αναζητήσεις δεν έχουν κανένα νόημα. (Η λέξη «σκεπτικισμός» γενικότερα, χρησιμοποιείται για να δηλώσει την αυτοσυγκράτηση, την επιφυλακτικότητα ή και τη δυσπιστία απέναντι σε μια είδηση, σε μια προσφορά ή σε μια προτεινόμενη λύση). Η αμφιβολία είναι **μερική**, όταν η αμφιβολία αφορά μόνο τη γνώση ορισμένων μόνο θεμάτων (π.χ. σχετικών με θρησκευτικές, μεταφυσικές και ηθικές πεποιθήσεις ή ακόμη και με πλημμελώς τεκμηριωμένα επιστημονικά συμπεράσματα, οπότε οι επιφυλάξεις είναι εύλογες). Αντίθετα, όταν απορρίπτεται ριζικά οποιαδήποτε γνώση τότε η αμφιβολία είναι **καθολική**. Όταν αμφισβητείται η βεβαιότητα για τη σύλληψη της γνώσης χωρίς όμως να αποκλείεται η πιθανότητα της προσέγγισής της, η αμφιβολία είναι **ασθενέστερη ή μετριοπαθέστερη**. Αντίθετα, όταν απορρίπτεται κατ' αρχήν ακόμη και η πιθανότητα προσέγγισης της γνώσης, τότε η αμφιβολία είναι **ισχυρότερη**, προχωρώντας στην απόρριψη της γνωστικής δυνατότητας, αμφισβητεί ουσιαστικά και τη φιλοσοφία και την επιστήμη.

⁶ Παρεμπόδιση, συγκράτηση, σταμάτημα.

⁷ (λόγος) που αναβάλλει να κάνει ή να πει κάτι, επιφυλακτικός, αναποφάσιτος, διστακτικός. « Εφεκτικοί, γράφει ο Διογένης ο Λαέρτιος, είναι όσοι αποφεύγουν να εκφέρουν κρίση για τα πράγματα, επειδή (πιστεύουν ότι) αυτά δεν μπορούν να γίνουν κατανοητά» (I,16). Ο ίδιος μάλιστα σημειώνει το εξής: «Οι σκεπτικοί περνούσαν τον καιρό τους ανατρέποντας τις διαβεβαιώσεις των διάφορων διδασκαλιών, ενώ οι ίδιοι δεν αποφαίνονταν για τίποτα με βεβαιότητα»(IX, 74)

δηλώσει όποιον διατυπώνει απόψεις σε φιλοσοφικά θέματα χωρίς να έχει προηγουμένως υποβάλλει σε κριτικό έλεγχο τις γνωστικές του δυνατότητες.

Είναι χρήσιμη η επιχειρηματολογία των σκεπτικών⁸; Σε τι συνίσταται η φιλοσοφική γονιμότητα του σκεπτικισμού; Διατηρεί το πνεύμα σε εγρήγορση, υπογραμμίζει τους επιστημολογικούς κινδύνους που διατρέχει ο κοινός νους, κάθε φορά που δεν υποβάλλει σε εξονυχιστικό έλεγχο τα δεδομένα του ή δεν είναι έτοιμος να αναθεωρήσει τα συμπεράσματά του. Η **μεθοδική αμφιβολία** είναι αναντικατάστατο όργανο πνευματικής ελευθερίας. Πρέπει να δεχτούμε την πρόκληση του σκεπτικισμού, να υπογραμμίσουμε τα θετικά και γόνιμα σημεία του και, ασφαλώς να επισημάνουμε τις υπερβολές και τα όρια του. Ό,τι ενοχλεί πρωτίστως στη σκεπτική σχολή είναι ο ύλιγγος του γνωσιολογικού κενού, το οποίο οι αντιπρόσωποι της συστηματικά επιδιώκουν.

Βασικό μειονέκτημα της σκεπτικής σχολής είναι το στοιχείο της υπερβολής, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η άρνηση της γνωστικής δυνατότητας μετατρέπεται σε αυτοσκοπό. Με τον τρόπο αυτό, ο σκεπτικισμός στην ακραία και αδιάλλακτη μορφή του εκφυλίζεται σε **αρνητικό δογματισμό**

Ο Σέξτος ο Εμπειρικός⁹. «την ακριβή και αργιστή επιστήμη των δογματικών θέλει να την υποκαταστήσει – δειλά ακόμα και όχι χωρίς κάποια αμηχανία- με ένα είδος επιστήμης ή τέχνης, που να θεμελιώνεται αποκλειστικά στην παρατήρηση, στη μελέτη φαινομένων και στους νόμους της διαδοχής τους»¹⁰ Η κριτική του είναι μια ριζική κριτική, που καταστρέφει με μανία δηλαδή που αυτοκαταστρέφεται, και οι *Υποτυπώσεις* του, όπως ομολογεί ο ίδιος ο V. Brochard, καταλήγουν σ' ένα **“χλευασμό” σε προέκταση της ειρωνείας του Σωκράτη.**

Ανασύνθεση της “ιδεολογίας” της εποχής: Όταν κατέρρευσε η δομή της πόλης, προκλήθηκε σοβαρή κρίση και πνευματική σύγχυση, αφού η ελληνική πόλη υποβιβάστηκε από την κατάσταση της αυτονομίας σ' αυτήν ενός απλού δήμου στα πλαίσια ενός μεγαλύτερου κράτους. Οι μικρές ελληνικές πόλεις έχουν χάσει μαζί με την αυτονομία τους, το δικαίωμα να αποφασίζουν για την ειρήνη και τον πόλεμο. Αν κάποιος ήθελε να διαδραματίσει ένα ρόλο έπρεπε να μπει στην υπηρεσία των μοναρχών, (ο Πύρρων το 334 συμμετείχε στην εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου στην Ανατολή, είχε τη δυνατότητα να έλθει σε επαφή με πολλά ανατολικά δόγματα, που δίδασκαν και εφαρμόζαν στην πράξη την αποδέσμευση από τα πάθη) στους στρατούς των Διαδόχων ή στις αποικίες που ίδρυσαν οι τελευταίοι, να εγκαταλείψει την πατρίδα του και να επιζητήσει την εύνοιά τους, ενώ μέχρι τότε νοσηματοδοτούσε την ύπαρξή του με τα καθήκοντά του ως πολίτης. **Η ανθρώπινη ύπαρξη δεν έχει πια οικείο περιβάλλον, έγινε σαν το σύγχρονο άνθρωπο που ζει στο Λονδίνο ή στο Παρίσι. Ζει για πρώτη φορά την**

⁸ Κυριότεροι εκπρόσωποι της Αρχαίας Σκέψης είναι ο Πύρρων ο Ηλείος (360-270 π.χ) και ο Τίμων ο Φλειάσιος (330-240 π.Χ). Και οι δύο αμφισβητούν ριζικά τη γνωστική δυνατότητα υπογραμμίζουν τον υποκειμενικό και σχετικό χαρακτήρα των ανθρώπινων αντιλήψεων και διδάσκουν ότι δεν πρέπει κανείς να λέει ότι τα πράγματα είναι έτσι και όχι αλλιώς. Το μόνο που επιτρέπεται να λέει είναι ότι απλώς του φαίνονται ότι έχουν την α ή τη β ιδιότητα. Δεν θα έπρεπε να παραμελήσουμε την ιστορική σπουδαιότητα αυτών των υπερβολικά λησμονημένων συγγραφέων.

⁹ Αυτός ο ιατροφιλόσοφος άφησε ένα έργο έντεκα βιβλίων *Προς Μαθηματικούς* (δηλ. «ενάντια σε εκείνους που έχουν ως επάγγελμα τη μάθηση»), που είναι μια πραγματική σύνοψη σκεπτικιστικών επιχειρημάτων ενάντια στην επιστήμη. Αυτά τα επιχειρήματα συμπυκνώνονται στις *Πυρρωνείας Υποτυπώσεις* που εμφανίζονται ως πεμπτουσία του πυρρωνισμού.

¹⁰ V. Brochard, Les sceptiques grecs, σ. 326.

εμπειρία της μοναξιάς και διερωτάται πώς μπορεί να γίνει και να παραμείνει ευτυχισμένος.

Τον τρίτο αιώνα π.Χ. η φιλοσοφική διαμάχη περιστράφηκε γύρω από το πρόβλημα του **κριτηρίου της αλήθειας**. Ο Αρκεσίλαος (315-240), θεωρούσε ότι ο σοφός δεν μπορεί να στηριχτεί σε βεβαιότητες: οι αποφάνσεις του είναι απλές γνώμες, πράγμα που έρχεται σε αντίφαση με τις γνωστικές του αξιώσεις. Ο σοφός, αν παραμείνει πιστός στις αρχές του, θα πρέπει να αποφεύγει τις κρίσεις και να αναγνωρίσει ότι δεν ξέρει τίποτα. Ο Σέξτος θα κατηγορήσει τον Αρκεσίλαο ότι ξεπέρασε το σκεπτικισμό και υπέπεσε σε ένα είδος **δογματισμού της αγνωσίας**: Έτσι η ελληνιστική φιλοσοφία της υποκειμενικότητας κορυφώνεται σε μια θεώρηση που σημαίνει **την ίδια την άρνηση κάθε διαλόγου**. Ο σκεπτικισμός είναι η πιστοποίηση της διάλυσης μιας ορισμένης αντίληψης για τον *Λόγο*: αυτό το μη διαλεκτικό *Λόγο*, που μέσα στη δυστυχία των ελληνιστικών χρόνων έγινε δογματικός για να αντιτεθεί στη βία των καταστάσεων, άμεσος για να δικαιολογήσει τον επείγοντα χαρακτήρα των αποφάσεων, και λησμονώντας τα μαθήματα του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη, κατέληξε να λησμονήσει την ίδια του τη σχετικότητα.

Θεωρία και πράξη βρίσκουν την ενότητά τους στο σημείο που ο Αριστοτέλης, και μετά απ' αυτόν η Ακαδημία, αποκάλεσαν *φρόνηση*, δηλαδή διάκριση του **εύλογου** και συνάμα θέληση πραγμάτωσής του στο βαθμό που το επιτρέπουν οι περιστάσεις. Ενώ οι σκεπτικοί δεν αντλούσαν καμιά πρακτική από τη θεωρία τους, η πρωτοτυπία της Νέας Ακαδημίας ήταν ότι θεμελίωσε πάνω στη **πιθανολογία έναν πρακτικό ανθρωπισμό**, τον οποίο ο Κικέρων (106-43 π.Χ), ο συνεχιστής της Νέας Ακαδημίας, θα καταστήσει ένα από τα ουσιώδη στοιχεία της ηθικής παράδοσης στη Δύση.

Βιβλιογραφία.

- Διογένης Λαέρτιου, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή* II, VII, 98.
- Σέξτου Εμπειρικού, *Πυρρώνεια Υποτυπώσεις*
- Windelband- Heimsöth, « *Εγχειρίδιο ιστορίας της φιλοσοφίας*», Α Τόμος, σς. 188-242 Μ.Ι. Ε. Τ.
- Θεοδωρίδης Χ., *Εισαγωγή στη φιλοσοφία*, εκδ. Ι.Δ. Κολλάρου και Σία Α.Ε., Αθήνα 1982, σελ.118-119
- Λουτσιάνο ντε Κρεσέντσο, *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας*, μτφρ. Π.Σκόνδρας, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1994, τ. Β. σελ. 213. .
- Α. Long, *Η ελληνιστική φιλοσοφία, Στωικοί, Επικούρειοι, Σκεπτικοί*, μτφρ. Σ. Δημόπουλος, Μ. Δραγώνα- Μονάχου, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1987.
- Μερκενίδου Ελένη, *Ζητήματα Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας, Συμβολή στη διδακτική της Φιλοσοφίας*, εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, Α.Ε. Θεσσαλονίκη, 2005.
- Μονταίνι, *Δοκίμια*, μτφρ. Φ. Δρακονταειδή, εκδ. Εστία, Αθήνα 1983, τόμος Β, σ. 289.
- Μπέρτολτ Μπρεχτ *Εγκώμιο στην αμφιβολία*, από *Ποιήματα*, μτφρ. Μ' Πλωρίτη, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1978, σς. 59-62.
- Β. Παπαϊωάννου, *Λουκιανός, Ο Μεγάλος Σατιρικός της Αρχαιότητας*, Θεσσαλονίκη, 1976, σελ. 132-133.
- Ράσελ Μπ., *Ιστορία της Δυτικής Φιλοσοφίας*, μετάφραση Αιμίλιου Χουρμούζιου, εκδ. Αρσενίδη, Αθήνα, χ.χ., τόμος Α, σελ.400.
- «*Η Φιλοσοφία*», Τόμος Α, επιμέλεια Φρανσουά Σατελέ, μετάφραση Κωστή Παπαγιώργη, εκδ. Γνώση., σελ.185-192.